

UDK 327:061.1(5-191.2)

Shuhratjon A. XAYDARALIYEV,

Falsafa fanlari doktori (DSc), professor v.b. Namangan davlat universiteti, Namangan, O'zbekiston

Email: shuxrathaydaraliyev@gmail.com, ORCID: 0009-0004-3956-5364

Siyosiy fanlari doktori, professor R.Jo'rayev taqrizi asosida

UZBEKISTAN'S PARTICIPATION IN THE MODERN SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION: HISTORICAL DEVELOPMENT, NEW INITIATIVES AND PROSPECTS

Annotation

This article studies the formation, institutional development and activities of the Shanghai Cooperation Organization in the third decade of the 21st century based on the principles of historicism, systematics and comparative analysis. The process of the SCO's transformation from a regional security organization into a multi-sectoral international structure covering political, economic, transport and communications, digital technologies, environmental, energy and cultural and humanitarian cooperation is analyzed. In particular, the role of the Republic of Uzbekistan as one of the founding states of the SCO in 2001, its initiatives aimed at improving the organization's activities in recent years, and new proposals put forward in 2025-2026 are scientifically assessed.

Key words: Shanghai Cooperation Organization, SCO, Uzbekistan, "Shanghai Spirit", regional security, integration, transport corridors, economic cooperation, artificial intelligence, water security, energy security, Afghanistan, people's diplomacy.

УЧАСТИЕ УЗБЕКИСТАНА В СОВРЕМЕННОЙ ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА: ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ, НОВЫЕ ИНИЦИАТИВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.

Аннотация

В данной статье на основе принципов историзма, систематики и сравнительного анализа исследуются формирование, институциональное развитие и деятельность Шанхайской организации сотрудничества (ШОС) в третьем десятилетии XXI века. Анализируется процесс трансформации ШОС из региональной организации безопасности в многоотраслевую международную структуру, охватывающую политическое, экономическое, транспортно-коммуникационное, цифровое, экологическое, энергетическое, культурно-гуманитарное сотрудничество. В частности, научно оценивается роль Республики Узбекистан как одного из государств-учредителей ШОС в 2001 году, ее инициативы, направленные на совершенствование деятельности организации в последние годы, и новые предложения, выдвинутые на 2025-2026 годы. Ключевые слова: Шанхайская организация сотрудничества, ШОС, Узбекистан, «Шанхайский дух», региональная безопасность, интеграция, транспортные коридоры, экономическое сотрудничество, искусственный интеллект, водная безопасность, энергетическая безопасность, Афганистан, народная дипломатия.

ZAMONAVIY SHANXAY HAMKORLIK TASHKILOTIDA O'ZBEKISTONNING ISHTIROKI: TARIXIY TARAQQIYOT, YANGI TASHABBUSLAR VA ISTIQBOLLAR

Annotatsiya

Mazkur maqolada Shanxay hamkorlik tashkilotining tashkil topishi, institutsional taraqqiyoti va XXI asrning uchinchi o'n yilligidagi faoliyati tarixiylik, tizimlilik va qiyosiy tahlil tamoyillari asosida o'rganilgan. ShHTning mintaqaviy xavfsizlik tashkilotidan siyosiy, iqtisodiy, transport-kommunikatsiya, raqamli texnologiyalar, ekologik, energetik va madaniy-gumanitar hamkorlikni qamrab oluvchi ko'p tarmoqli xalqaro tuzilmaga aylanish jarayoni tahlil qilingan. Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasining 2001-yilda ShHTni ta'sis etgan davlatlardan biri sifatidagi o'rni, keyingi yillarda tashkilot faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan tashabbuslari hamda 2025–2026 yillarda ilgari surilgan yangi takliflari ilmiy jihatdan baholangan.

Kalit so'zlar: Shanxay hamkorlik tashkiloti, ShHT, O'zbekiston, "Shanxay ruhi", mintaqaviy xavfsizlik, integratsiya, transport koridorlari, iqtisodiy hamkorlik, sun'iy intellekt, suv xavfsizligi, energetika xavfsizligi, Afg'oniston, xalq diplomatiyasi.

Kirish. Chorak asr davomida o'zining zarurligi va samaradorligini namoyon etib kelayotgan ShHT mintaqaviy tashkiloti o'zining faoliyati davomida "Shanxay ruhi" tamoyillariga amal qilgan holda, teng huquqli muloqotni ta'minladi. Mintaqaviy barqarorlik va davlatlar barqaror rivojlanishiga ko'maklashadigan yirik maxaliy va xalqaro tashabbuslarni o'zaro uyg'unlashtirish va global boshqaruv arxitekturasini shakllantirish bo'yicha muloqot maydoni yuzaga keltirdi. XXI asrda xalqaro munosabatlar tizimida yuz berayotgan geosiyosiy va geoiqtisodiy o'zgarishlar davlatlarning mintaqaviy hamkorlik mexanizmlariga bo'lgan ehtiyojini kuchaytirmoqda. Jahon siyosatining ko'p qutbli xususiyat kasb etishi, an'anaviy va noan'anaviy xavfsizlik tahdidlarining ortishi, transport-logistika zanjirlaridagi o'zgarishlar, energetika va oziq-ovqat xavfsizligi, suv

resurslaridan oqilona foydalanish hamda raqamli transformatsiya masalalari Yevroosiyo makonida yangi hamkorlik shakllarini talab qilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Shunday sharoitda Shanxay hamkorlik tashkiloti mintaqaviy muloqot va amaliy hamkorlikning muhim institutsional mexanizmiga aylandi. Tarixan "Shanxay beshligi" degan tuzulmaga aslida 1996-yili Xitoyning Shanxay shahrida asos solingan bo'lib. ShHT 2001-yil 15-iyunda Shanxay shahrida Qozog'iston, Xitoy, Qirg'iziston, Rossiya, Tojikiston va O'zbekiston rahbarlari tomonidan tashkil etildi.[1]. Uning shakllanishida O'zbekistonning ishtirok etishi "Shanxay beshligi" shaklidagi mexanizmning sifat jihatdan yangi xalqaro tashkilotga aylanishida muhim ahamiyat kasb etdi. 2001-yilda O'zbekiston tashkilotning ta'sischi davlatlari qatoriga kirgan.

2002-yil 7-iyunda Sankt-Peterburgda ShHT Xartiyasining qabul qilinishi tashkilotning xalqaro-huquqiy asoslarini mustahkamladi. Xartiya 2003-yil 19-sentyabrda kuchga kirdi [2]. Keyinchalik tashkilotning geografik va siyosiy qamrovi kengaydi: 2017-yilda Hindiston va Pokiston, 2023-yilda Eron, 2024-yilda Belarus to'laonli a'zo bo'ldi. Bugungi kunda ShHT 10 ta to'laonli a'zo davlatni birlashtiradi [3]. ShHTning hozirgi faoliyatini faqat xavfsizlik nuqtai nazaridan baholash yetarli emas. Tashkilotning zamonaviy kun tartibi savdo va investitsiyalar, transport, energetika, sanoat kooperatsiyasi, raqamlashtirish, sun'iy intellekt, ekologiya, ta'lim, madaniyat va ijtimoiy taraqqiyotni qamrab olmoqda. Shu ma'noda ShHT Yevroosiya keng qamrovli hamkorlik va muzokoralar, g'oya va isloxlarni umumlashtiruvchi yangi texnologiyalar maydoni sifatida shakllanib bu yerda faqat tarix, taraqqiyot, tashhabus va istiqbolli strategiyalarni umumlashtiruvchi muloqot ShHT plyus farmati shakllanmoqda. Hamkorlik maydoni sifatida o'zining tashhabus va takliflarini dunyo mamlakatlariga taklif etayotgan mintaqaviy tashkilotning yuqori darajasini namoyon etmoqda.

Chorak asrdan beri rivoj olib kelayotgan Shanxay hamkorlik tashkiloti taraqqiyotini shartli ravishda bir nechta bosqichga ajratish mumkin.

Birinchi bosqich – 1996-2001-yillar mintaqaviy ishonch choralari shakllantirish davridir. 1996-yilda Shanxayda chegara hududlarida harbiy sohada ishonchni mustahkamlash, 1997 yilda Moskvada chegara hududlarida qurolli kuchlarni o'zaro qisqartirish to'g'risidagi kelishuvlar qabul qilindi. Ushbu mexanizm dastlab “Shanxay beshligi” nomi bilan faoliyat yuritdi [4].

Ikkinchi bosqich – 2001-2016-yillar ShHTning institutsionallasuvi va xavfsizlik tizimining shakllanishi bilan tavsiflanadi. 2001-yilda O'zbekistonning ishtirokida tashkilot tuzilishi, 2002-yilda Xartiya qabul qilinishi va ShHT Mintaqaviy aksiterror tuzilmasi mexanizmlarining shakllanishi ushbu bosqichning asosiy xususiyati bo'ldi.

Uchinchi bosqich – 2017-2024-yillar tashkilotning geografik kengayishi va ko'p funksiyali tuzilmaga aylanishi bilan ajralib turadi. Hindiston, Pokiston, Eron va Belarus kabi davlatlarning qo'shilishi ShHT makonini kengaytirib, uning iqtisodiy va demografik salohiyatini oshirdi.

To'rtinchi bosqich – 2025-yildan boshlangan davr ShHTning institutsional modernizatsiyasi, texnologik hamkorlik, transport integratsiyasi, “yashil” iqtisodiyot va global boshqaruv masalalariga faol kirib borishi bilan tavsiflanmoqda.

2025-yil 1-sentyabrda Tyanszin shahrida o'tkazilgan ShHT Davlat rahbarlari kengashining 25-yig'ilishida siyosat, xavfsizlik, savdo, investitsiya, energetika, sanoat, yangi texnologiyalar va barqaror taraqqiyot yo'nalishlari bo'yicha hamkorlik masalalari muhokama qilindi [5]. Shu sammitda ShHTning keyingi o'n yillikdagi rivojlanish strategiyasi bo'yicha muhim qarorlar qabul qilindi. ShHTning 25 yillik yubileyi munosabati bilan tashkilotga 2025-2026-yillarda raislik qilayotgan Qirg'iziston poytaxti Bishkekda 31 avgust – 1 sentyabr kunlari davlat rahbarlarining navbatdagi sammiti bo'lib o'tdi.

Tadqiqot metodologiyasi. 2026-yilga kelib tashkilot o'z faoliyatini kompleks modernizatsiya qilish masalasini kun tartibiga olib chiqdi. O'zbekiston ShHT doirasida muntazam ravishda amaliy tashabbuslarni ilgari surayotganini etirof etilib kelinmoqda. Bishkek sammiti ham bundan mustasno bo'lmadi. Prezident Shavkat Mirziyoyev “ShHT-2040” konseptual qarashni ishlab chiqishni taklif qildi. “geosiyosiy bo'linish, ishonch taqchilligi ortib borayotgan, mojarolar keskinlashayotgan va xalqaro huquq yemirilayotgan bir davrda o'tmoqda. Yaqin Sharqdagi vaziyatning rivoji alohida tashvish

uyg'otmoqda. Biz mintaqada muloqotni qayta tiklash va keskinlikni yumshatishning qat'iy tarafdorimiz”, dedi O'zbekiston prezidenti.

Qozog'iston prezidenti Qosim-Jo'mart To'qayev nutqida “Biz geosiyosiy raqobat va sanksiyalar o'rni o'zaro mas'uliyat hamda uzoq muddatli strategik sheriklik egallaydigan mutlaqo yangi, adolatli xalqaro munosabatlar tizimini shakllantirishimiz zarur. Kuch ishlatish va tahdid madaniyati o'tmishda qolishi kerak”, degan konseptual taklifni kiritdi. “ShHT — dunyoning mustaqil hamda nufuzli markazlaridan biriga aylandi” — Putin.V.A.Rossiya prezidenti o'zining nutqida.

“Barcha davlatlar teng bo'lishi kerak” ShHT xalqaro institutlarni isloh qilishda faol va harakatlantiruvchi kuchga aylanishi, taraqqiyot yo'lidagi davlatlarning, ayniqsa, “Global Janub”ning ovozi balandroq yangratiishi shart. Biz barcha global inqirozlarni, xususan, Ukraina va Yaqin Sharqdagi mojarolarni faqat adolatli muloqot orqali hal etish tarafdorimiz”, dedi Xitoy rahbari Si Jinping nutqida.

“Eng og'ir paytlarda ham muloqotni to'xtatmaslik kerak” “Biz siyosiy kelishmovchiliklar inqirozga, inqiroz esa qurolli to'qnashuvga aylanmasidan oldin harakat qilishni o'rganishimiz shart. ShHT xavfsizlik sohasida yaxlit va bo'linmas tizimni shakllantirishi lozim”, dedi Qirg'iziston prezidenti Sadir Japarov

Sammitning asosiy siyosiy hujjati ShHTning 25 yilligiga bag'ishlangan Bishkek deklaratsiyasi bo'ldi. Undan tashqari, davlat rahbarlari 2002-yil 7-iyunda qabul qilingan ShHT Xartiyasiga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risidagi protokolni tasdiqladilar.

Sammit davomida Qirg'iziston tashkilotdagi raislikni Pokistonga topshirdi. O'zbekistonning ShHTdagi tarixiy o'rni xozigi kundagi qanchalar muxim va zarurligiga to'xtalib o'tsak.O'zbekiston ShHTga keyinchalik qo'shilgan davlat emas, balki uning olti ta'sischi davlatidan biri hisoblanadi. O'zbekistonning 2001 yilda yangi tashkilot shakllanish jarayonida ishtirok etishi «Shanxay beshligi»ning Shanxay hamkorlik tashkilotiga aylanishini belgilagan muhim tarixiy voqea bo'ldi [11].

Bunday maqom O'zbekistonga tashkilotning strategik kun tartibini shakllantirishda tarixan muhim o'rin beradi.

O'zbekiston ishtirokining ikkinchi muhim xususiyati – ShHTning doimiy faoliyat ko'rsatuvchi ikki asosiy organidan biri hisoblangan Mintaqaviy aksiterror tuzilmasi Ijroiya qo'mitasining Toshkent shahrida joylashgani bilan belgilanadi. Bu holat O'zbekistonning ShHT xavfsizlik arxitekturasidagi institutsional ahamiyatini oshiradi.

So'nggi yillarda esa O'zbekistonning yondashuvida xavfsizlik masalalari iqtisodiy va gumanitar taraqqiyot bilan uyg'unlashtirilmoqda.

O'zbekistonning 2025–2026 yillardagi yangi tashabbuslari

O'zbekistonning ShHT doirasidagi zamonaviy siyosatiga xos asosiy xususiyat – aniq mexanizm va amaliy dasturlarni taklif qilishdir.

2025-yilda O'zbekiston tashabbusi bilan ShHTga a'zo davlatlarning 2026–2028-yillarga mo'ljallangan ijtimoiy taraqqiyot va ijtimoiy himoya sohasidagi hamkorlik “Yo'l xaritasi” loyihasi ishlab chiqildi. 2025-yil 6-avgustda O'zbekiston raisligida o'tkazilgan ekspertlar yig'ilishida ushbu loyiha muhokama qilingan [12].

Bu tashabbus ShHT kun tartibida “inson o'lchovi” va ijtimoiy taraqqiyot masalalarining salmog'i oshib borayotganligini ko'rsatadi.

Tahlil va natijalar. 2026-yil 1-sentyabrda Bishkekda o'tgan ShHT Davlat rahbarlari kengashining yubiley yig'ilishi O'zbekiston tashabbuslarining yangi bosqichi bo'ldi. Sammitda

tashkilotning 25 yillik taraqqiyot natijalari sarhisob qilindi va Bishkek deklaratsiyasi hamda hamkorlikning asosiy yo'nalishlariga oid hujjatlar qabul qilindi [13].

Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan mazkur sammitda ilgari surilgan takliflarni bir nechta yo'nalishga ajratish mumkin.

Birinchidan, sanoat kooperatsiyasini chuqurlashtirish va a'zo davlatlarning ishlab chiqarish imkoniyatlarini o'zaro bog'lash.

Ikkinchidan, transport o'zaro bog'liqligini kuchaytirish va ShHT davlatlari temir yo'l tarmoqlarini integratsiya qilish bo'yicha maxsus Kengash ta'sis etish.

Uchinchidan, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt sohasidagi hamkorlikni institutsionallashtirish.

To'rtinchidan, iqlim o'zgarishi oqibatlarini hisobga olgan holda oziq-ovqat, suv va energetika xavfsizligini yagona o'zaro bog'liq tizim sifatida ko'rib chiqish taklif qilindi.

O'zbekiston rahbari bu yo'nalishda ShHT doirasida kompleks dasturlarni, texnologiya va ilg'or bilimlar almashinuvini muvofiqlashtiruvchi maxsus mexanizm tashkil qilish hamda 2035-yilgacha suv va energetika samaradorligi sohasida texnologik hamkorlik dasturini ishlab chiqishni taklif etdi [14]. Mazkur tashabbus Markaziy Osiyo uchun alohida ahamiyatga ega. Chunki mintaqada iqlim o'zgarishi, suv resurslarining cheklanganligi va energiyaga talabning ortishi o'zaro chambarchas bog'langan masalalardir.

2026-yil Bishkek sammitida O'zbekiston tomonidan Afg'onistonda tinchlik va barqarorlikka erishish butun mintaq xavfsizligi va taraqqiyoti uchun prinsipial ahamiyatga ega ekani yana bir bor ta'kidlandi [15].

Bu nuqtai nazar O'zbekistonning Markaziy va Janubiy Osiyoni transport, savdo va energetik bog'liqlik orqali yaqinlashtirish strategiyasi bilan hamohangdir.

ShHT taraqqiyotidagi yana bir yangi tendensiya – tashkilot atrofida kengroq davlatlar va xalqaro institutlarni birlashtiruvchi “ShHT plyus” muloqot formati shakllanayotganidir.

2026-yil 1-sentyabrda Bishkekda “ShHT plyus” uchrashuvi “BMT adolatli dunyo tartibotining asosiy bo'g'ini sifatida: “ShHT plyus” davlatlarining ko'p qutbli dunyoni shakllantirishga qo'shayotgan hissi” mavzusiga bag'ishlandi. Unda BMT Bosh kotibi Antoniu Guterrish ham ishtirok etdi.

O'zbekiston Prezidenti ushbu muloqotda BMT xalqaro munosabatlarda markaziy va muvofiqlashtiruvchi rolini saqlab qolishi, mintaqaviy tuzilmalar esa uning sa'y-harakatlarini amaliy jihatdan to'ldirishi zarurligini ta'kidladi.

O'zbekiston tomonidan “ShHT plyus” formatini mintaqalar o'rtasidagi muloqot maydoniga aylantirish g'oyasining ilgari surilishi ShHTning faqat Yevroosiyo ichidagi tashkilot emas, balki global institutsional muloqotning tarkibiy elementiga aylanishi mumkinligini ko'rsatadi.

Madaniy-gumanitar va xalq diplomatiyasi shakllanishi tashkilotning yanada nufuzini o'sganligini ko'rsata bildi. ShHTning zamonaviy faoliyatida madaniy diplomatiya va xalqlar o'rtasidagi muloqot tobora katta ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston ushbu yo'nalishda ham tashabbuskor davlatlardan biridir. 2026-yil 23–25 iyun kunlari Namanganda III Xalqaro maqom san'ati forumi bilan bir vaqtda ShHTga a'zo davlatlarning birinchi Madaniyatlararo muloqot forumi o'tkazildi. Tadbirlarda 80 dan ziyod mamlakatdan 250 ga yaqin madaniyat va san'at namoyandalari ishtirok etdi.

Xulosa va takliflar. Xulosa o'rinda aytib o'tadigan bo'lsak Shanxay hamkorlik tashkilotining chorak asrlik taraqqiyot tarixi uning mintaqaviy xavfsizlik sohasidagi muloqot mexanizmidan Yevroosiyaning muhim siyosiy, iqtisodiy va gumanitar platformalaridan biriga aylanganini ko'rsatadi.

2026-yil 1-sentyabrdagi Bishkek sammiti ushbu jarayonning yangi bosqichini boshlab berdi. O'zbekistonning temir yo'l tarmoqlarini integratsiya qilish bo'yicha Kengash tuzish, 2035-yilgacha suv va energetika samaradorligi bo'yicha texnologik hamkorlik dasturini ishlab chiqish, sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish kabi takliflari ShHTning kelgusi taraqqiyot yo'nalishlarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etishi mumkin. Shuning uchun O'zbekistonning ShHTdagi ishtirokiga faqat tashqi siyosatning bir yo'nalishi sifatida emas, balki mamlakatning Markaziy Osiyo va keng Yevroosiyo makonida o'zaro bog'liqlik, barqaror taraqqiyot va ko'p tomonlama hamkorlik arxitekturasini shakllantirishga qaratilgan strategik faoliyati sifatida baho berish maqsadga muvofiq. Zero, ShHTning 25 yillik taraqqiyot tajribasi bir haqiqatni ko'rsatmoqda: bugungi murakkab dunyoda barqaror kelajakka eltuvchi eng muhim omillardan biri o'zaro ishonch, teng manfaat va amaliy hamkorlikdir.

ADABIYOTLAR

1. Шанхай ҳамкорлик ташкилоти Хартияси. – Санкт-Петербург, 7 июнь 2002.
2. Shanghai Cooperation Organisation. Dushanbe Declaration on the 20th Anniversary of the SCO. – Dushanbe, 2021.
3. Shanghai Cooperation Organisation. About Shanghai Cooperation Organisation. – Beijing, 2026.
4. Shanghai Cooperation Organisation. General Information. – 6 March 2026.
5. Shanghai Cooperation Organisation. 25th Council of Heads of SCO Member States and the SCO Plus in Tianjin. – Tianjin, 1 September 2025.
6. Shanghai Cooperation Organisation. Statement by the Council of Foreign Ministers. – Cholpon-Ata, 24 July 2026.
7. Shanghai Cooperation Organisation. The 26th Meeting of the Council of Heads of State of the SCO Member States. – Bishkek, 1 September 2026.
8. Мирзиёев Ш.М. Шанхай ҳамкорлик ташкилоти Давлат раҳбарлари кенгашининг йиғилишидаги нутқ. – Бишкек, 1 сентябрь 2026.
9. Мирзиёев Ш.М. «ШХТ плус» форматидаги учрашувдаги нутқ. – Бишкек, 1 сентябрь 2026.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб-сайти. Ўзбекистон Президентининг Қирғизистонга амалий таширифи якунланди. – 1 сентябрь 2026.
11. SCO Secretariat. The SCO Roadmap for Cooperation in the Field of Social Development. – Beijing, 2025.
12. SCO Secretariat. SCO National Coordinators Hold a Meeting in Tashkent. – 19 June 2026.
13. SCO Secretariat. The “Engineers of the Future” Festival held in Uzbekistan. – 1 May 2026.
14. SCO Secretariat. The III International Forum of Makom Art and the First Forum of Intercultural Dialogue of the SCO Member States Opened in Uzbekistan. – 26 June 2026.
15. SCO Secretariat. SCO Secretariat Participates in the Opening of the 16th “Xinjiang Kashi – Central and South Asia” Commodity Fair. – 14 August 2026.